

2017. Вип. 5. С. 311-333. URL: <https://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/023krbio05.pdf> (дата звернення: 27.03.2024).

13. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237.

14. Курок, О., Гриценко, А., Крижанівський, В., Чумаченко, О. Глухівський інститут в 1917– 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 07.03.2024).

15. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.*

16. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 07.03.2024).

17. Мошик І. Проблеми становлення та діяльності Глухівського педагогічного інституту як осередку формування української інтелігенції у перші роки відновлення його роботи після німецько-фашистської окупації. *Сіверянський літопис*. 2007. № 4. С. 84-85.

ГЛУХІВСЬКИЙ ДОСЛІДНИК СРІБНОГО ВІКУ ВІКТОР ЗАЙКА Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Віктор Зайка народився в Глухові 28 липня 1957 року. Його батьки: Володимир Миколайович та Віра Василівна були відомими педагогами з не менш знаної династії освітян. Дід, Микола Костянтинівич (1882-1934), навчався у Глухівській чоловічій гімназії, потім закінчив Колегію Павла Галагана у Києві, продовжив здобувати освіту в історико-філологічному інституті Безбородька у Ніжині, а далі вже за часів першої світової війни та революцій - у Київському університеті Святого Володимира. Вже при совєцькій владі маючи громадянську позицію та якісну підготовку багато років він працював у закладах освіти Глухова. Бабуся, Надія Іванівна (уроджена Гришанова) Зайка (1891-1979), після закінчення Глухівської жіночої гімназії все життя присвятила початковій освіті, спочатку в земських, а пізніше - радянських закладах загальної середньої освіти. У другій половині 1930-х років вона працювала у бібліотеці Глухівського учительського інституту. Напередодні фашистської окупації на початку вересня 1941 року приймала участь у порятунку багатющої інститутської бібліотеки, яка зараз представлена у залі рідкісної книги університету. Батько, Володимир Миколайович (1925-1994), Сталінський стипендіат, закінчивши природничо-географічне

відділення Глухівського вчительського інституту, починав трудову діяльність в альма-матер. А з 1949 року почав працювати вчителем у Червоному (на той час – райцентр) та згодом – інспектором Глухівського районного відділу освіти. Одним із перших у районі удостоєний міністерської відзнаки «Відмінник освіти УРСР». Володимир Миколайович працював у середніх школах № 1, № 4, де викладав історію та географію, обіймав посаду завуча. Мати, Віра Василівна, закінчила Сумський педагогічний інститут, працювала вчителем математики, фізики, астрономії у середній школі № 4 м. Глухова [1, с. 7-8; 3; 5, с. 4; 10].

Сам Віктор Заїка закінчив середню школу № 3 міста Глухова. В 1970-ті думати про вищі було зать, важливим було трудове виховання. Отож син учителів, залюблений в історію краю, спочатку відпрацював у деревообробних майстернях Глухівського держлісгоспу. А тоді вже вступив на історичний факультет Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка (альма-матер свого діда). Після закінчення столичного вишу в 1982 році молодий історик прийшов до батькової альма-матер Глухівського державного педагогічного інституту імені С. М. Сергєєва-Ценського. Кафедрою марксизму-ленінізму (як тоді називалася сучасна кафедра історії, правознавства та методики навчання Університету) керувала на той час досвідчена Емма Андріївна Зверєва та працював поряд з молоддю (Валеріями – Белашовим та Борисенком, Мечиславом Заремським) й ректор інституту, кандидат філософських наук Микола Іванович Великолуг. Згодом до становлення викладача з великим потенціалом оратора та дослідника долучилися завідувач кафедри, професор Петро Пилипович Тукмачов, ректор Леонід Володимирович Гнатюк [2, с. 4; 6; 15].

Важливим поштовхом для розвитку не лише історика та краєзнавця, але й громадського діяча стала демократизація життя ще в радянські перебудовні часи. Глухівський педінститут тоді став, як і завше, помітним центром демократичних перетворень в державі. Природньо, 33-річний Віктор Васильович долучився до місцевої політики. У 1990 році його вперше було обрано депутатом Глухівської міської ради. Потім він ще чотири рази обирався, працюючи на громадських засадах депутатом до самої смерті (з перервами в 1998-2002 та 2006-2010 роках). Глухівської міської ради. Працював у комісії виконкому з питань дотримання законодавства про релігійний культ. З проголошенням незалежності України та підготовкою до відзначення 1000-річчя Глухова у вересні 1992 року ще більше поринув у дослідження минувшини рідного краю. В 1991-1993 роках щороку виходило по 7-8 наукових та науково-популярних публікацій [1, с. 9-10; 4; 5, с. 4; 11].

Також Віктор Заїка активно долучився до пам'яткоохоронної роботи. Результатом цього стало заснування ним пам'яткоохоронної громадської організації «Київська брама». В 1993 році громадський активіст був ініціатором та керівником організаційного комітету з питань святкування 300-ліття Глухівського Миколаївського храму, а також встановлення у Глухові пам'ятного хреста «Всім жертвам всіх терорів» з нагоди роковин страти у 1708 році у Глухові героїчних захисників Батурина. Ще через два роки Віктор Васильович був одним з ініціаторів вшанування 250-ї річниці українського композитора, уродженця Глухова Максима Березовського, а в 2008 році – 300-ліття перенесення гетьманської столиці до Глухова [2, с. 4; 12; 15].

Під його керівництвом було виготовлено і встановлено меморіальні дошки на будівлі Глухівської чоловічої гімназії (нині – центральний корпус Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка) видатним глухівчанам: академіку

Миколі Василенку, братам Григорію та Володимиру Нарбутам, історику Віктору Романовському, мистецтвознавцю Федору Ернсту. Віктор Володимирович був істориком-консультантом робочої групи зі створення проєкту Глухівського історико-культурного заповідника у місті Глухів (зараз - Національний заповідник «Глухів»), де працював на посаді наукового співробітника впродовж 1999-2010 рр. Загалом, учений входив до організаційних комітетів п'ятнадцяти конференцій з історичного краєзнавства та редакційних колегій наукових збірок конференцій. Він встиг написати понад 120 публікацій. Це – наукові статті, тези конференцій, цікаві нариси у всеукраїнських, обласних і регіональних видавництвах. Дослідник регулярно, а найголовніше, захоплююче виступав з доповідями на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжвузівських, вузівських конференціях та тематичних читаннях. Діач В. Заїка також брав участь у розробці оновлених в 2002 році експозицій історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Подарував понад 120 експонатів для експозиції, досліджував історію Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка [2, с. 4; 8; 14; 16; 18].

У 2002 році увійшов до творчої групи зі створення експозиції Глухівського краєзнавчого музею. Відомий дослідник та збирач старовини подарував понад тисячі експонатів з власної приватної колекції. Як депутат та громадський активіст в 2005-2006 роках був активним членом комісії з питань підготовки проєкту щодо перейменування вулиць Глухова. Завдяки ініціативам щодо відзначення 1000-ліття Глухова, створення Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові, створення музею археології Національного заповідника «Глухів», а також його викладацькій журналістській та громадській діяльності - ім'я Віктора Володимировича Заїки стало відомим і серед глухівчан, і у широких наукових колах далеко за межами Сумщини. Крім постійних історичних досліджень та активізму Віктор Васильович – безперечно видатна та цікава творча особистість та поет. Він входив до складу літературно-мистецького об'єднання «Українська хвиля». Завжди актуальні теми віршів В. Заїки: лірико-екскурні («В старом доме»), політичні («Соборний майдан»), краєзнавчі («Довженкова хата. Сосниця»), національні («Наші символи»), історичні («Гетьманському Батурину», «Глухів», «Заповідній Софії»), мовні («Bilingva»). В цьому списку припали до душе не лише адресата численні посвяти сучасникам («Академіку Миколі Вашуленку», «Белашову Валерію»), чи пам'яті видатних історичних постатей («Олександр Довженку», «Миколі Лукашу», «Василеві Стусу», «Пелагеї Бартош», «Й. С. Шкловському» чи «Т. Шевченку» [1, с. 12; 5, с. 4; 9; 13; 19].

Віктор Володимирович також брав активну участь у засіданнях Клубу «Соняшник», літературно-мистецького об'єднання «Звенигора», плвдно співпрацюючи з комунальним закладом «Глухівська центральна районна бібліотека», Березівською об'єднаною територіальною громадою, на базі яких проводилися тоді в 2018-2020 роках Дні краєзнавства. Він – ініціатор циклічних засідань, лекцій, зустрічей у форматі круглого столу («З Глуховом у серці та в душі»), - у краєзнавчому музеї, історико-педагогічному музеї ГНПУ ім. О. Довженка, присвячених видатним особистостям, які пов'язані з містом Глуховом, народилися в ньому чи зробили внесок в його економічно-культурний розвиток. Як плідний автор наукових статей та газетних публікацій Віктор Заїка входив до складу Національної спілки журналістів України. Також він – багаторічний член редколегій газет - «Освітнянські обрії» (Глухівського педагогічного університету) та «Соборний майдан» (Глухівського історико-культурного заповідника), де за його участю

друкувалися літературні обробки «Оповідей баби Одарки з Глухівщини» з архіву кандидата історичних наук, доцента Микола Стожка [2, с. 4; 5, с. 4; 10; 17; 20].

Після відкриття в Глухівському національному педагогічному університеті спеціальності «Історія» передав значну частину власної бібліотеки для використання студентами факультету філології та історії. У пріоритеті наукової діяльності Віктора Заїки стояв період «Срібного віку» - це улюблена Глухівщина в історії українського національного відродження, культурне життя Глухова XVII - XX століття; Глухівський учительський інститут і культурне життя Глухова першої чверті XX століття; роль І. Мазепи, Д. Апостола, родини Маркевичів у культурному розвої Глухівщини; становлення художніх особистостей братів Георгія і Володимира Нарбутів, Миколи Гумільова, Федора Уманця, Миколи Зерова, Нестора Городовенка, Олександра Довженка, Йосифа Шкловського, Віктора Романовського, Миколи Василенка, Юрія Шапоріна на тлі культурного життя Глухова XX століття; релігійна тематика (історія православних храмів Глухівщини, християнські атрибути в експозиціях глухівських музеїв, духовна спадщина митрополита Димитрія Ростовського тощо) [1, с. 13-14; 6; 11].

Різноманітний та активний Віктор Васильович мав чимало нагород. У 2007 році був нагороджений нагрудним знаком Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України». Цьому передували чимало почесних грамот Міністерства культури і мистецтв України, Сумського обласного комітету профспілки працівників освіти і науки України, Глухівської міської ради та звичайно багатьма грамотою ректора Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за особистий вклад у підготовку високоякісних спеціалістів в галузі освіти. Вчений відзначений почесною грамотою Національної академії педагогічних наук України. Як керівник гуртка «Патріот» викладач В. В. Заїка був нагороджений грамотою департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації, а як громадський діяч удостоївся орденів «Преподобного Іллі Муромця» III-го ступеня та «Святого Юрія (Георгія) Переможця» Української православної церкви Київського патріархату [2, с. 4; 3; 6]. Помер Віктор Заїка 25 жовтня 2020 року [1, с. 7; 21].

В рамках видання серії «Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка» нещодавно побачив світ біобібліографічний покажчик «Віктор Володимирович Заїка (1957-2020)» [7]. Також завдяки титанічній праці дружини В. Заїки Олені Яківні – кандидату педагогічних наук також у видавництві Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка було видано майже 500 сторінкове науково-популярне видання «Без серця слово не живе», де висвітлено життєвий і творчий шлях, науково-дослідницьку, викладацьку і громадську діяльність Віктора Заїки. А найголовніше подано науковий доробок Віктора Володимировича: його статті, які були опубліковані у довідкових та енциклопедичних виданнях, періодичних виданнях України. Таким чином спадщина видатного діяча представлена читачам. Адже людина живе стільки, скільки її пам'ятають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка]. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. – 60 с. : фото. – («Видатні імена та події Глухівського національного

педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

<http://46.201.250.252/handle/123456789/1957>

2. Гриценко А. Відомий історик, краєзнавець та громадський діяч. До річниці пам'яті. *Глухівщина*. 2023. № 43 (28113). 2 листопада. С. 4.

3. Гриценко А. Віктор Заїка – історик, науковець, викладач, журналіст, краєзнавець та громадський діяч Глухівщини [Віктор Заїка]. *Глухів.city*. 2023. 26 жовтня. URL: <https://hlukhiv.city/blogs/320995/viktor-zaika-istorik-naukovec-vikladach-zhurnalist-krayeznavec-ta-gromadskij-diyach-gluhivschini>

4. Гриценко Андрій. Дослідник «Срібного віку» Віктор Заїка. *Сумський історичний портал*. 2023. 5 листопада. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9780-hrytsenko-andrii-doslidnyk-sribnoho-viku-viktor-zaika.html>

5. Гриценко А. Дослідник «Срібного віку». До 3-ї річниці з дня смерті відомого глухівського історика Віктора Заїки. *Тиждень*. 2023. № 44 (1273). 2 листопада. С. 4.

6. Гриценко А. Дослідник «Срібного віку» Віктор Заїка: До 3-ї річниці з дня смерті відомого глухівського історика. *Глухів.Info*. 2023. 26 жовтня. URL: <https://hlukhiv.info/doslidnyk-sribnogo-viku-viktor-zayika-do-3-richnytsi-z-dnya-smerti-vidomogo-gluhivskogo-istoryka/>

7. Гриценко А. Покажчик "Віктор Володимирович Заїка: біографія та бібліографія". *Сумський історичний портал*. 2023. 27 жовтня. URL: <https://history.sumy.ua/news/9776-pokazhchyk-viktor-volodymyrovych-zaika-biografii-ta-bibliografii.html>

8. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ - ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). 2022. С. 48-49.

9. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023* № 2. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 27.03.2024).

10. Гриценко А. Краєзнавча діяльність історика Віктора Заїки. *Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова*: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 02 червня 2023 р.) / [редкол.: Ю. В. Телячий (гол.), Н. І. Сарай (заступник гол.), С. В. Маркова (заступник гол.) та ін.]. Хмельницький: ХКТЕІ, відділ наукової роботи, 2023. 189 с. С. 76 – 79. [Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут - Науково-методичні видання \(xktei.km.ua\)](https://xktei.km.ua)

11. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356>

12. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.03.2023).

13. Гриценко А.П., Ащанулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 27.03.2024).

14. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.

15. Жежера В. Заїки живуть в одній хаті півтораєта літ. Газета поукраїнськи. 3 жовтня 2007 р. URL: https://gazeta.ua/articles/peoplenewspaper/_zayiki-zhivut-v-odnij-hati-pivtorasta-lit/184788 (дата звернення: 23.03.2024 р.).

16. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, 2020. С. 233 – 237.

17. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917 – 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 27.03.2024).

18. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

19. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 17.03.2024).

20. Микола Павлович Стожок (1923-2003) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). <http://46.201.250.252/handle/123456789/2182>

21. У Глухові пішов з життя депутат, викладач, історик... Глухів.info. 25 жовтня 2020 р. URL: <https://hlukhiv.info/u-gluhovi-pishov-z-zhyttya-deputatvykladach-istoryk/> (дата звернення: 23.03.2023 р.).

РОЛЬ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА В ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ХІХ СТ. ПРО «ПОХОДЖЕННЯ РУСІ»

Кириленко Сергій

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

кандидат історичних наук, доцент,

виконуючий обов'язки завідувача кафедри історії України

Історико-юридичного факультету

У ХІХ ст. процес трансформації історичних знань в українську історичну науку набув чітко окреслених контурів. Українська історіографія виокремилася в самостійну науку, відбувся процес унезалежнення її від російської та польської. Тоді ж, наслідуючи провідні традиції західноєвропейської історіографії, учені переходять на шлях критичного ставлення до джерел і попередніх історіографічних здобутків, започаткувавши цим новий напрям критичної історії [2, с. 157-181].